

Аліна МИКИТЕНКО,
 orcid.org/0000-0002-3849-0944
 викладач кафедри методики викладання іноземних мов
 Інституту іноземної філології
 Національного педагогічного університету
 імені М. П. Драгоманова
 (Київ, Україна) alina_mikitenko@ukr.net

ПРОЦЕС НОМІНАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ ТА ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ

У статті представлено номінацію як актуальний об'єкт дослідження сучасного мовознавства, що представляє складний розумово-мовленнєвий процес; охарактеризовано поняття номінації; визначено два підходи, що сформувались до проблеми найменування – семасіологічний та ономасіологічний; виявлено сферу дослідження науки семасіології та ономасіології та розкрито їхні відмінності; описано такі перспективні галузі лінгвістики, як когнітивна семасіологія і когнітивна ономасіологія, та розкрито їхні основні завдання.

Ключові слова: номінація, найменування, семасіологія, ономасіологія.

Alina MYKYTENKO,
 Lecturer of the Department of Methods of Teaching Foreign Languages
 at the Institute of Foreign Philology
 National Pedagogical Dragomanov University
 (Kyiv, Ukraine) alina_mikitenko@ukr.net

PROCESS OF NOMINATION IN MODERN LINGUISTICS: SEMASIOLOGICAL AND ONOMASIOLOGICAL APPROACHES

The article presents the nomination as the actual object of the study of modern linguistics, which is considered as a multidimensional phenomenon and a complex mental-speech process. Two approaches to the problem of denomination were developed - semasiological, which is connected with the study of the ontology of the language, regardless of the speaker; and onomasiological, which is connected with the peculiarities of its functioning. Onomasiological way of considering language phenomena assumes that the speaker comes out in its activity from a certain extra-language content and transfers this content into a linguistic form, and semasiological refers to the knowledge of a linguistic form that can be correlated with certain non-language content. Onomasiological and semasiological aspects are presented in different language phenomena: the onomasiological aspect is realized in such linguistic phenomena as synonymy (lexical, morphemic, word-forming), and the semasiological aspect is typical for homonymy and polysemy. The work reveals the sphere of research of semasiology science, which studies the semantic structure and its changes in the finished lexical units; features of onomasiology as a linguistic science that analyzes the process of creating a lexical unit are characterized; the basic similarities and differences of these sciences are described. The onomasiological approach is aimed at explaining the linguistic and intralingual peculiarities of the nominative structure of the word, semasiological is on the analysis of the attachment of this structure to a certain value. Onomasiology is concerned with the problem of the attachment of a word to a certain entity, regardless of whether this connection is motivated. Semasiology focuses on the semantic structure of the word or the entire structure of the word and considers the lexical meaning as a multicomponent structure. Within the framework of the cognitive-discursive paradigm, such promising branches of linguistics as cognitive semasiology, which considers meaning as a mental phenomenon associated with methods of obtaining, preserving and processing information by a person, and cognitive onomasiology, which explains the cognitive mechanism of generating names, have spread.

Key words: nomination, naming, semasiology, onomasiology.

Постановка проблеми. Проблема номінації є актуальним об'єктом дослідження сучасного мовознавства, який розглядають як багатоаспектне явище та складний розумово-мовленнєвий процес, що потребує подальшого ґрунтовного аналізу. У мовознавчій науці сформувались два підходи до проблеми найменування – семасіологічний (Ж. Вардзелашвілі, В. Виноградов,

Л. Кудрявцева, О. Лагута, М. Нікітін, О. Тараненко та інші) та ономасіологічний (Н. Арутюнова, В. Гак, Г. Колшанський, О. Кубрякова, В. Матезіус, Б. Серебренников, В. Телія, Г. Уфімцева та інші), що представляє цікаву сферу сучасних досліджень.

Аналіз досліджень. Останні дослідження показують, що проблема найменування продо-

вжує цікавити багатьох лінгвістів та потребує подальшого вивчення. Ономасіологічний підхід у дослідженні мови є актуальнішим на сьогодні, оскільки є менш вивченим ніж семасіологічний. Останнім ономасіологічним дослідженням присвячені публікації В. Гонгало, Т. Калугіної, Н. Цісар, Г. Ягафарової та інших. Такі дослідники, як Л. Азарова, Л. Науменко, основну увагу приділили характеристичі обох підходів. Однак увага наукових робіт не була приділена порівняльному аналізу двох аспектів у дослідженні мови та подальшого їх розвитку у руслі когнітивно-дискурсивної парадигми.

Мета статті – розглянути номінацію як актуальний об'єкт дослідження; дати характеристику семасіологічному та ономасіологічному підходам до проблеми номінації та зробити їх порівняльний аналіз; охарактеризувати семасіологію та ономасіологію у руслі когнітивно-дискурсивної парадигми.

Виклад основного матеріалу. Під номінацією розуміють: 1) творення і надання назв пізнаним і вичленованим фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального та позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою тощо); 2) результат цього процесу, тобто сама назва; 3) називання як використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів (Тараненко, 2004: 417).

За лінгвістичним енциклопедичним словником В. Ярцевої, семасіологія та ономасіологія є розділами семантики, що вивчають зміст та інформацію, яку передає мова. Семасіологія досліджує значення слів та словосполучень, що використовуються для називання окремих предметів та явищ дійсності. Ономасіологія виступає теорією номінації та протиставляється семасіології (Ярцева, 1990). Отже, ономасіологія досліджує процес творення лексичної одиниці, а семасіологія вивчає семантичну структуру та її зміни у готових лексичних одиницях (Торопцев, 1974: 7). Зазначені розділи семантики вивчають одне й те саме співвідношення між елементами плану змісту та плану вираження, але під різним кутом зору.

У словнику лінгвістичних термінів Ж. Марузо різниця між семасіологією та ономасіологією полягає у тому, що перша йде від самого слова та вивчає його зміст, тоді як остання йде від ідеї та досліджує її вираження, шукаючи відповідь на питання: за допомогою яких слів певне поняття виражено у різних мовах (Марузо, 1960: 187). Незважаючи на те, що два розділи семантики характеризуються різними підходами до значення слова, не можна не враховувати їх тісний зв'язок,

адже вони досліджують лексичний та/або номінативний інвентар мови з погляду створення/наявності форми (зовнішньої сторони) та змісту (внутрішньої сторони) (Косих, 2016: 14).

Протиставлення ономасіології та семасіології має онтологічні причини, що пов'язано з тим, що перехід від значення або змісту до форм його вираження відповідає діяльності мовця, а перехід від форми до значення – діяльності того, хто сприймає. У зв'язку з тим, що вибір того чи іншого аспекту в процесі аналізу явища зумовлений конкретними завданнями дослідника, протиставлення двох розділів семантики має пізнавальний характер (Ярцева, 1990). Г. Щур акцентує увагу на тому, що семасіологічний аспект пов'язаний з дослідженням онтології мови незалежно від мовця, а ономасіологічний – з особливостями її функціонування (Щур, 1975: 7).

За ономасіологічним підходом, номінація – вербальне вираження ідеального змісту (поняття), яке сформувалося у свідомості людини на основі її досвіду як відображення фрагментів картини світу, за семасіологічним – значення понять, які використовують для найменування окремих предметів та явищ дійсності (Файзулліна, 2008).

Різниця між семасіологією та ономасіологією ґрунтується на тому, що є два взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих типи мовної діяльності: продукування мови (кодування) та сприйняття мови (декодування). Ф. Бацевич описує сутність семасіологічного підходу таким чином: одержувач має у своєму розпорядженні певний текст (у широкому сенсі), у якому зберігається певна інформація (значення, смисли), яку споживач повинен зрозуміти та проаналізувати. Іншими словами, потрібно «декодувати» певний текст. Ономасіологічний підхід, відповідно, протиставляється семасіологічному: перед відправником постає проблема вибору засобів, за допомогою яких можна передати певну інформацію. Отже, потрібно «закодувати» певну інформацію і подати в такій формі, яка б стала зрозумілою в середовищі носіїв цієї мови (Бацевич, 1997: 23–25). Таким чином, у процесі мовлення слухач декодує текст, а мовець породжує його після того, як закодує.

Автори колективної роботи «Мовна номінація» стверджують, що для ономасіологічного підходу характерним є розгляд змістової сторони мовних одиниць з погляду предметної спрямованості, тобто співвідношення мовних одиниць з позамовним предметним рядом як засобу позначення та найменування. На протигагу цьому, семасіологічний підхід розглядає мовні одиниці з погляду формування їх внутрішньосистемної значущості

та механізму семантичного розповсюдження слів та словосполучень (Уфімцева та ін., 1977).

Ономасіологію цікавить проблема закріпленості слова за певною сутністю, незважаючи на те, чи є цей зв'язок мотивованим. До того ж враховується задум мовця і вибір ним мовних засобів для реалізації цього задуму, тобто індивідуального змістового завдання того, хто говорить. Семасіологія зосереджена на семантичній структурі слова або всій структурі слова та розглядає лексичне значення як багатокомпонентну структуру (Колчіна, 2010: 333). Ономасіологічний спосіб розгляду мовних явищ передбачає, що мовець виходить у своїй діяльності з певного позамовного змісту та переносить цей зміст у мовну форму, а семасіологічний має на увазі знання мовної форми, яку можна співвіднести з певним позамовним змістом (Даниленко, 1988: 108).

Ономасіологічний та семасіологічний аспекти представлені у різних мовних явищах. Так, ономасіологічний аспект реалізується у таких мовних явищах, як синонімія (лексична, морфемна, словотвірна), евфемізація, дублетність, а семасіологічний аспект характерний для омонімії та полісемії. (Косих, 2016: 15).

У межах когнітивної-дискурсивної парадигми отримали своє поширення такі галузі мовознавства, як когнітивна семасіологія (семантика) та когнітивна ономасіологія. У сфері когнітивної семантики відомі такі дослідники, як М. Джонсон, Дж. Лакофф, М. Тернер, В. Маслова, В. Манакін, М. Алефіренко, О. Селіванова та інші. О. Селіванова описує когнітивну семантику як напрям когнітивної лінгвістики, який розглядає значення як ментальне явище, пов'язане зі способами отримання, збереження і обробки інформації людським мозком (Селіванова, 2006: 382). Н. Лозова описала та проаналізувала когнітивну семасіологію під кутом зору багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Об'єктом вивчення когнітивної семасіології залишається не об'єктивний зміст слова, що було характерно для семантики, а суб'єктивний. Крім цього, увагу приділяють причинам зміни значення, які, однак, зумовлені не мовними, а екстралінгвальними чинниками, що поступово змінюють розуміння людиною тих чи інших понять (Лозова, 2011: 307).

Представниками когнітивної ономасіології є О. Кубрякова, О. Селіванова, С. Жаботинська, З. Харитончик, А. Бланк, П. Штекауер та інші. Основним завданням цього відносно нового напрямку є пояснення когнітивного механізму породження найменувань (Селіванова, 2006: 144–145). Сучасні ономасіологічні дослідження характерні намаганням відобразити когнітивні, пізнавальні особливості номінативної діяльності людини та властивості структур свідомості, що об'єктивуються в актах номінації (Кубрякова, 1978: 42). О. Селіванова виділяє два принципи розмежування ономасіологічного та семасіологічного підходів. Перший принцип пов'язаний з наявністю двох підходів до аналізу слова, другий – зі зміною лінгвістичних парадигм. Відповідно до першого принципу ономасіологічний аспект дослідження слова спрямований на орієнтацію номінативної структури найменування на ментальний зв'язок зі світом дійсності. Семасіологічний підхід представляє слово по відношенню до інших одиниць мови у лінійному ряду або у парадигматичних групах (Селіванова, 2000: 16–17). Отже, ономасіологічний підхід спрямований на пояснення лінгвальних та інтралінгвальних особливостей номінативної структури слова, семасіологічний – на аналіз закріпленості за цією структурою певного значення (Селіванова, 2000: 19).

Основним принципом номінації є намагання показати розвиток інформації, набутих знань та досвіду та позначити їх різними способами. Завдяки цьому, процес найменування фіксує різні напрями зв'язків та відношень між предметами і явищами дійсності та здійснює інформативні зв'язки, що забезпечує безперервність мови та сприяє системності номінації (Мініярова, 2011: 753).

Висновки. Отже, номінація є актуальним об'єктом дослідження сучасного мовознавства, що пов'язано з постійною появою нових лексичних одиниць. Значення лексичних одиниць вивчають у двох протилежних напрямках: від знака до значення (семасіологічний аспект) та від значення до знака (ономасіологічний аспект). Отже, предметом семасіології виступає «готове» значення слова, а предметом ономасіології – вивчення закономірностей творення нових найменувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов: Світ, 1997. 392 с.
2. Даниленко В. П. Ономасиологическое направление в истории грамматики. Вопросы языкознания. 1988. № 3. С. 108–131.
3. Колчина О. Н. Семасиологический и ономасиологический подходы к изучению языковой личности. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2010, 3(1). С. 332–335.

4. Косых Е. А. Русская ономазиология. URL: <http://library.altspu.ru/dc/pdf/kosih2.pdf>.
5. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении Монография. М.: Наука, 1978. 114 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / Под.ред. В. Н. Ярцева URL: <http://tapemark.narod.ru/les/>.
7. Лозова Н.Г. Когнітивна семасиологія (семантика) як новий напрям досліджень. Літературознавчі студії: збірник наукових праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. Київ, 2011. Вип. 33. С. 303–308.
8. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. Издательство иностранной литературы, 1960. 436 с.
9. Миниярова И. М. Системность номинации в когнитивном ракурсе URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistemnost-nominatsii-v-kognitivnom-rakurse>.
10. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. К.: Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
11. Селиванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. 2006. 716 с.
12. Торопцев И.С. Предмет, задачи, материал и методы ономазиологии. В кн.: Проблемы ономазиологии: Научные труды Курского гос. пед. ин-та, 1974. Т.21. 114 с.
13. Українська мова: Енциклопедія/ Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Укр.енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
14. Файзуллина А. Г. Номинация как методологическая основа исследования инвективной лексики. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/nominatsiya-kak-metodologicheskaya-osnova-issledovaniya-invektivnoy-leksiki>
15. Щур Г. С. О семасиологическом и ономазиологическом подходе в лингвистике, в кн.: Вопросы лингвистики: сборник / ред. О. А. Осипова. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1975. Вып. 4. 110 с.
16. Языковая номинация (общие вопросы): [монография / А. А. Уфимцева и др.]; Академия наук СССР, Институт языкознания; [отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. Москва: Наука, 1977. 359 с.

REFERENCES

1. Batsevych F. S. Kosmeda T. A. Oчерky po funktsyonal'noj leksykologyy. [Essays on functional lexicology]. Lviv: World, 1997. 392 s. [in Russian].
2. Danylenko V. P. Onomasyolohycheskoe napravlenye v ystoryy hrammatyky [Onomasiological direction in history of grammar] Questions of linguistics. 1988. № 3. S. 108–131. [in Russian].
3. Kolchyna O. N. Semasyolohycheskyj y onomasyolohycheskyj podkhody k yzucheniyu iazykovoy lychnosti [Onomasiological and semasiological approaches to the study of language personality]. Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta ym. N.Y. Lobachevskoho, 2010, 3(1). S. 332–335. [in Russian].
4. Kosykh E. A. Russkaia onomasyolohyia [Russian onomasiology]. URL: <http://library.altspu.ru/dc/pdf/kosih2.pdf> [in Russian].
5. Kubriakova E. S. Chasty rechy v onomasyolohycheskom osvetscheny [Parts of speech are in onomasiological illumination]. Monografyia. M.: Science, 1978. 114 s. [in Russian].
6. Lыnhvystycheskyj entsyklopedycheskyj slovar [Linguistic encyclopaedic dictionary]. / Pod.red. V. N. Yartseva. URL: <http://tapemark.narod.ru/les/> [in Russian].
7. Lozova N.H. Kohnityvna semasiolohyia (semantyka) yak novyj napriam doslidzhen [Cognitive semasiology (semantic) as a new new direction of researches]. Literaturoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats' / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, In-t filol. Kyiv, 2011. Vyp. 33. S. 303–308. [in Ukrainian].
8. Maruzo Zh. Slovar lыnhvystycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms] / Maruzo Zh. M.: Publishing house of foreign literature, 1960. 436 s. [in Russian].
9. Myniarova Y. M. Systemnost' nomynatsyy v kohnityvnom rakurse [The system of nomination is in the cognitive foreshortening]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistemnost-nominatsii-v-kognitivnom-rakurse> [in Russian].
10. Selyvanova E. A. Kohnityvnaia onomasyolohyia [Cognitive onomasiology]. K.: Fitosocialcentre, 2000. 248 s. [in Russian].
11. Selivanova O. O. Suchasna lыnhvystyka: terminolohichna entsyklopediia. [Modern linguistics: terminological encyclopaedia] Poltava: Environment. 2006. 716 s. [in Ukrainian].
12. Toroptsev Y. S. Predmet, zadachy, materyal y metody onomasyolohyy. [Object, tasks, material and methods of onomasiology] V kn.: Problemy onomasyolohyy: Nauchnye trudy Kurskoho hos.ped.yn-ta, 1974. T.21. 114 s. [in Russian].
13. Ukrain's'ka mova: Entsyklopediia [Ukrainian: Encyclopaedia] / Redkol.: Rusanivs'kyj V.M., Taranenko O.O., M.P. Ziabliuk ta in.– 2-he vyd.,vyp. i dop. K.: «Ukr.encyclopaedia.» named. M.P. Bazhana, 2004. 824 s. [in Ukrainian].
14. Fajzullyna A. H. Nomynatsyia kak metodolohycheskaia osnova yssledovaniya ynvektivnoy leksyky [Nomination as methodological basis of research of invective vocabulary]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/nominatsiya-kak-metodologicheskaya-osnova-issledovaniya-invektivnoy-leksiki> [in Russian].
15. Schur H. S. O semasyolohycheskom y onomasyolohycheskom podkhode v lыnhvystyke [About semasiological and onomasiological approach in linguistics], v kn.: Voprosy lыnhvystyky: sbornyk / red. O. A. Osypova. Tomsk: Tom. university, 1975. Vyp. 4. 110 s. [in Russian].
16. Yazykovaia nomynatsyia (obschye voprosy) [A language nomination (general questions): [monografyia / A. A. Ufymtseva y dr.]; Akademyia nauk SSSR, Ynstytut iazykoznanyya; [otv. red. B. A. Serebrennykov, A. A. Ufymtseva]. Moskva: Science, 1977. 359 s. [in Russian].